

Mérei Ferenc életrajza

1909–1934

Szülei fényképészek, műtermük a pesti Csikágóban, a Thököly úton állt. Mérei Gáspár Géza 37 évesen bekövetkezett halála után a Ferencet és három évvel idősebb Endre bátyját nevelő édesanya, Klein Valéria még kétszer ment férjhez; a fiúk három féltestvérrel együtt nevelkedtek. A tehetséges, de nyugtalan gyerek a nyolc gimnáziumi osztályt öt intézményben végezte el.

Sikeres érettségije ellenére a numerus clausus miatt magyar egyetemre nem vették fel. 1928-tól 1934-ig egy párizsi műszaki főiskola, majd a Sorbonne bölcsészhallgatója: politikai gazdaságtant, statisztikát tanul, az egyetemen irodalom szakos, filozófiával, szociológiával és pályaválasztási stúdiumokkal foglalkozik; tanulmányait a pszichológus Henri Wallon (1879–1962) tanítványaként fejezi be. Az Institut National d'Orientation Professionnelle-ben pályaválasztási tanácsadói főiskolai oklevelet, a Sorbonne-on filozófia, szociológia, pszichológia és pedagógia szakos középiskolai tanári diplomát szerez.

Mérei még Magyarországon, az író-képzőművész Kassák Lajos (1887–1967), a magyar irodalmi avantgárd atyjának körében kerül kapcsolatba a munkásmozgalommal. A magyar szociáldemokrata és (illegális) kommunista, utóbb a legális francia kommunista párt tagja. Tevékenységéért letartóztatják, kiutasítják: titokban tér vissza Franciaországba.

Wallon marxizáló teoretikus és a baloldali értelmiség reprezentánsa is volt, Mérei barátai közül René Zazzóból (1910–1995) marxista gyermek- és fejlődépszichológus, a magyar származású kommunista filozófusból, Georges Politzerből (1903–1942) a Résistance mártírja lesz. Mérei lázadásának kulturális oldala az *avante-garde*, a szürrealisták, valamint az egyetemtes tehetségű művész, Jean Cocteau (1889–1963) iránti érdeklődése. Aktív tagja a magyar értelmiségiek, művészek kreatív-karneváli közösségének, a Törzsnek.

Ennek gyökere a kassáki *Munka*-körből kizárt úgynevezett 'oppozíció', a költő, politikus, műfordító Justus Pál (1905–1965) és a filozófus Szabó Lajos (1902–1967) vezette radikális baloldali, de nem sztálinistán kommunista csoport volt. A 30-as évek Párizsában, majd az 1950-'51-es Budapesten újjászerveződő, a '70-es évek közepéig fennálló Törzs filozófusokat (Hamvas Béla [1897–1968]), pszichológusokat (a M. F.-munkatárs Binét Ágnes [1920–1991]), avantgárd képzőművészeket (Bálint Endre [1914–1986]) egyesített; a Fény presszóban tartott összejöveteleivel és „rendezvényirodalmával” [1] a Kádár-korszak demokratikus ellenzéki szamizdatirodalmának és a magyar neoavantgárd egyes törekvéseinek előképévé vált.

1934–1945

Mérei 1935-ben a Magyar Királyi Gyermeklélektani Intézetben, a modern magyar tudományos pszichológiát megalapozó Ranschburg Pál (1870–1945) tanítványa, az orvos, gyógypedagógus Schnell János (1893–1973) mellett helyezkedett el fizetés nélküli gyakornokként: pszichológusi munkát végez. Első hazai írása, *A gyermekrajzok elemzése* címmel, *A Jövő Útjain* c. reformpedagógiai folyóirat 1934/5-ös számában jelent meg, első kötetét (*A pályaválasztás lélektana*) 1942-ben publikálta. A walloni biologizmussal szemben megfogalmazott „sociabilité”, az ember társas élményeit, a gyermek közösségi kötődését vizsgálja. Schnell megvédi az illegális tevékenysége miatt vizsgálódó rendőrségtől.

1938–'40-ben a Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskolán a másik Ranschburg-örökös, a pszichológus és endokrinológus Szondi Lipót (1893–1986) Kórtani és Gyógytani Laboratóriuma egyik kutatási részlegének szintén ingyen dolgozó vezetője: itt ismeri meg feleségét, három lányuk anyját, a gyógypedagógus, logopédus Molnár Veronikát, azaz Mérei Verát (1916–2007) is.

Szondi Wallon mellett a Méreire legnagyobb hatást gyakorló tudós, politikai nézeteik azonban különböznek, s amikor a kialakulóban lévő Szondi-teszt öröklődésbeli, biológiai ösztönértelmezésének helyébe Mérei itt is a társadalmi, „szociogenetikus” interpretációt állítaná, Szondi felmond neki.

Mérei 1941–'42-ben az Országos Izraelita Patronázs Egyesületének pszichológiai ambulanciáján az orvos-pszichológus György Júlia (1896–1977) munkatársa. Jövedelemhez nyelvórákból, magánrendelésből, Rorschach- és Szondi-tanfolyamokból jut. Társadalomkritikai attitűdje változatlan: első könyvéhez Marxtól választana mottót (a nevet a háborús cenzúra törli).

A zsidótörvények miatt állás nélkül marad, majd behívják munkaszolgálatosnak. Az 1942–'44-es keleti front kényszermunkáját filozófiai vitakör szervezésével – és a maga leírta túlélői attitűddel vészeli át. Önvizsgálata közben kidolgozza az elaboráció kategóriáját: „a lét megőrzését lélekkel és fikcióval”.

A frontvonalon átszökve szovjet hadifogoly lesz, majd beáll a Vörös Hadseregbe. 1944 decemberében a szovjet hadsereg századosaként és magyar lapjának, az *Új Szónak* munkatársaként tér haza.

1945–1950

A 'fényes szellők' időszakára Mérei tevékenységének nagy – bár nem minden ellentmondástól mentes – évei. Tevékenységének nagyságrendjéről tanúskodik munkaköreinek, tisztségeinek akár csak részleges felsorolása is: 1945. szeptember 1-jétől 1948. október 5-éig a Székesfővárosi/Fővárosi Lélektani Intézet, ekkortól 1950 áprilisáig az Országos Neveléstudományi Intézet (ONI) igazgatója (egyben iskolapolitikai osztályának vezetője). Az Eötvös Collegiumban (1946–'49) és a budapesti Állami Pedagógiai Főiskolán (1947–'49) a lélektan oktatója, egyetemi magántanár. A NÉKOSZ (Népi Kollégiumok Országos Szövetsége) központi pedagógiai szemináriumának vezetője, 1948-ban a Kollégiumi Tanács elnöke stb., stb., stb.

„A NÉKOSZ alapelve, az, hogy neveletlenek nevelnek neveletleneket”, jelentős hatást gyakorol rá: a népi kollégiumokat saját, élete két utolsó évtizedében létrehozott műhelycsoportja és első, azaz 'A' csoportja modelljének tekintette. Méreinek meghatározó szerep jutott nemcsak a magyar iskolarendszer, pedagógiai-pszichológiai és tágabb értelmiségi, szellemi közélet újraindításában, hanem azokban a mából visszatekintve is kétségtelenül pozitív változások beindításában, mint a nyolcosztályos általános iskola bevezetése, az analfabetizmus felszámolása, a felsőoktatásnak a népi tehetségek előtt való megnyitása. Mindezt Mérei egy olyan gyermekcentrikus nevelésszemeszény nevében támogatta és képviselte, mely igyekezett hasznosítani a korábbi magyar reformpedagógia (Nagy László [1857–1931]) és a kortárs nemzetközi neveléstudomány meg lélektan (a svájci Jean Piaget [1896–1980], a német-amerikai Kurt Lewin [1890–1947]) legfontosabb eredményeit, és amely az öntudatos egyének szabad közösségének gyakorlati programját a gyerekszeretet

mellett komoly elméleti alapokra törekedett fektetni (kísérleti módszer, átfogó felmérések). Ebben a munkában a hazai nevelésügy legkülönbözőbb szemléletű képviselőivel tudott – legalább átmeneti – munkakapcsolatra lépni, gyümölcsöző együttműködést folytatni, Karácsony Sándortól (1891–1952) Kiss Árpádon (1907–1979) keresztül Faragó Lászlóig (1911–1966).

Ugyanakkor látnunk kell azt is: ezen tevékenységével nemcsak az átalakuló nevelésügy, hanem az ebben gyakran kezdeményező szerepet játszó kommunista párt oktatáspolitikájának is egyik ismert képviselőjeként, harcos szószólójaként lépett fel. „Szigorú bolsevikként” 1947-től a baloldali Magyar Pedagógusok Szabad Szakszervezete Pedagógiai Bizottságának, 1947–’49-ben a Magyar Kommunista Párt Pedagógus Csoportjának, majd a szociáldemokraták beolvasztásával létrejött Magyar Dolgozók Pártja (MDP) Köznevelési Bizottságának, 1948–’49-ben az akadémiát megrendező Magyar Tudományos Tanácsnak is tagja. 1945-től 1950-ig részt vesz a *Köznevelés* szerkesztőbizottságában, 1949-ben a *Magyar Pedagógia* főszerkesztője, a negyvenes évek második felében több tankönyv szerzője. Kossuth-díját pedagógiai tevékenységéért kapta.

Bár belső, emancipatorikus-egalitárius meggyőződésétől vezéreltetve és a stratégiai döntésekre valódi befolyással nem bírván, ebben az időszakban Mérei nolens-volens mégiscsak hozzájárult annak a diktatúrának kiépüléséhez, mely a következő lépésben már őt magát és aufklérista, harcos ateista humanista, meggyőződésesen antiklerikális és deklaráltan közösségi nevelési koncepcióját is ad acta tette. Ennek a fejleménynek akár előjele is lehetett, hogy szakmai és közéleti tevékenysége ezekben az években sem mentes minden korlátozástól: akadémiai tagságát, egyetemi véglegesítését megakadályozzák; *A Jövő Emberének*, a megújuló magyar mentálhigiéné tervezett lapjának első számát pedig, melynek szerkesztője s cikkírója lett volna, megjelenése előtt, 1948-ban betiltják.

A mérleg másik, pozitív, példaadó serpenyőjét pedig egyértelműen lehúzza Mérei nagy pozitívumokat felmutató szakmai és szervező tevékenysége, ezen belül a Lélektani Intézetben végzett irányító-, oktató- és kutatómunkája.

A Mérei Ferenc vezette fővárosi intézet – egyik elődintézményünk, a Székesfővárosi Pedagógiai Szeminárium része – két nagy osztályból állt: az igazgatóhelyettes, Radnai Béla (1914–1970) alá tartozó pályaválasztási és képességvizsgáló osztályból és a Justné Kéry Hedvig (1896–1980) irányította gyermektanulmányi osztályból; ez utóbbi végezte a kísérleteket is. Az intézet beosztott adjunktusai kezdetben a Piaget-tanítvány Binét Ágnes, a tehetségvédő Harsányi István (1908–2002) illetve Marton Lászlóné voltak. A munkában komoly szerep jutott mások mellett Förster Verának, Klauer Annának, Fenyő Andornak és Marton Imrének, az utóbb gyermekkiadói lektor Szücs Annának (1914–1973), és olyan ismert szakembereknek, mint a pszichoanalitikus Nemes Líviának (1919–2006) vagy a később a nevelési tanácsadásban és intézetünkben is dolgozó Hoffmann Gertrudnak (1928–1999). A lélektani intézet rendkívül nívós munkatársi gárdájának létszáma virágkorában elérte a kéttucatot. A vizsgálatok értékelésében a Szondi-féle tesztapasztalat, irányultságában a K. Lewin-i, a szociálpszichológia felé nyitó alaklélektan játszott inspiráló szerepet.

A tudományos kísérletek mellett nagy intenzitással folyt az intézet hétköznapi élete, a rutinfeladatok végzése is. Havonta százasával végezték a középiskolások pályaválasztási tanácsadását, az ehhez szükséges rutinvizsgálatokat, de besegítettek a felsőoktatási felvételi alkalmassági vizsgákon is.

Mérei ebben az időben írott három könyve, *A gyermek világnézete* (1945), *Az együttes élmény* (1947) és a *Gyermektanulmány* (1948), sokat köszönhet az intézetbeli munkának. Az első műben két idősebb lányával, Eszterrel és Annával[2] kapcsolatos megfigyeléseit is felhasználva tárgyalja a 0–15 éves gyermekek szemléletének fejlődését, mindvégig szociálpszichológiai megközelítésben, a társkapcsolatokra tekintettel: a csecsemő magányától a kamaszkor szervezett bandájáig jut el.

A második munka világhírű, részben a Mária Terézia (ma Horváth Mihály) téren végzett kísérletsorozatát az Egyesült Államokban már 1949-ben lefordították (*Human Relations*, 1949/2. szám), bekerült a bizonyított pszichológiai kísérletek gyűjteményébe. Az intézet nemzetközi kapcsolathálója ekkoriban a londoni Tavistock Intézetig vagy a zürichi Rorschach-körig nyúlt.

A harmadik kötet címét adó gyermektanulmány az elméleti gyermekpszichológia és a nevelői praxis között közvetítő diszciplína. Mérei ezen munkája a tudományág eredményeit pedagógusok számára foglalja össze, három nagy forrásra: a genetikus gyermeklélektanra (Piaget, Wallon), a pszichoanalízisre (S. Freud [1856–1938], a M. F.-re magára is ható Hermann Imre [1889–1984]) és saját intézetbeli kísérleteire támaszkodva. A hétfejezetes, mintaszerűen megírt szisztematikus áttekintést szakszótár, névmutató és a szakirodalom kommentált jegyzéke zárja.

Mérei kezdetben (és belül mindvégig) azt vallotta, hogy a nevelés a gyermek fejlődési sajátosságaihoz illeszkedő folyamat. „De közben én magam sem voltam türelmes. És a történelem sem volt türelmes.” Amikor 1948-ban megkezdődött a magyar nevelés úgymond ’szocialista átalakítása’, M. F. – eddigi álláspontjával (hivatalosan) szakítva – kemény kritikát kényszerül gyakorolni a ’burzsoá’ reformpedagógiai irányzatok felett, de a pedológia/gyermektanulmány elleni közvetlen támadástól igyekezett tartózkodni. Emiatt aztán nálánál párt-, vagy inkább vonalhűbb kritikusan azzal vádolták: a freudista reformpedagógiákat elutasítva valójában azt próbálja titkolni, hogy az általa művelt pedológia is csupán az ilyen áramlatok egyike.

(Csupán zárójelben: a pedológia persze valójában egy a XIX. század végén, elsősorban az Egyesült Államokban kialakult reformpedagógiai irányzat, mely a gyermek megismerését tekintette a nevelés előfeltételének. Legfontosabb nevelési elve az individualitás: olyan iskolát kell létrehozni, amely figyelembe veszi a gyermekek közötti egyéni különbségeket. Talán ennek a sztálini felfogású kollektívizmussal való összeférhetetlensége lehetett az ok, ami miatt a ’30-as évek közepén a Szovjetunióban támadást indítottak ellene. Ennek a kampánynak felmelegítése figyelhető meg 1949–’50 Magyarországon, természetesen az adott körülményekhez – és érdekekhez – igazítva.)

Mérei 1949 decemberében önkritikát gyakorolt, azonban ez sem védi meg a további támadásoktól: a ’Mérei-vita’ folytatódik. A Rákosi Mátyás–Révai József-féle vezetés a köznevelés terén elszenvedett kudarcokért a pártzsargon szerinti „ellenséges tevékenységi góccokat”, köztük a Mérei vezette ONI-t, mint „a tankönyvszabotázs központját és a burzsoá neveléstudomány melegágyát” tette felelőssé.

A *Társadalmi Szemlé*ben megjelenik a tanár, oktatáspolitikus, majd szerkesztő Lázár György (1921–1978), az ELTE Nevelésügyi Tanszék akkori vezetőjének cikke. Ennek summája:

Mérei valójában nem változtatta meg pedológiával kapcsolatos álláspontját; hajbókol az imperialista erkölcs és tudomány előtt; leplezi a pedológia támadását a magyar nevelés ellen. Különben is, a pedológia szerinti 'spontaneitás' elve irracionális, s ezen a hibán az sem segít, hogy Mérei nem fogadja el Freud pánszexualizmusát. Summa summarum: Mérei pedológiája gátolta a magyar neveléelmélet fejlődését, elhanyagolta a gyakorlati nevelés kérdéseit, nem ismertette kellően a szovjet pedagógia eredményeit.

A következmény: Mérei Ferencet 1950-ben, a határozat szavai szerint „burzsoá elhajlónak” bélyegezve, a „pedológia becsempészésével” vádolva kizárták a Magyar Dolgozók Pártjából, állásából elbocsátották, intézetét, az ONI-t felszámolták. A hatalom köreiben felmerül letartóztatása is: ezt végül nem hajtják végre. A folyamat, tágabb kontextusban – a pszichoanalízissel való leszámolásnak, a mindent elöntő vulgárpavlovizmusnak köszönhetően – a 'burzsoá áltudományként' megbélyegzett pszichológiának a szovjet típusú (alkalmazott-gyakorlati) pedagógia szolgálóleányává tételét eredményezte, az 1940/50-es évek fordulójától a '60-asok középső harmadáig megbénítva a diszciplína hazai fejlődését.

1950–1964

Mérei 1950-től 1956-ig állástalan, irodalmi és szakfordításból él. 1956-ban az MTA és az MDP hivatalból, a Petőfi Kör 1956. szeptember 28-i–október 12-i pedagógusvitája pedig erkölcsileg és szakmailag is rehabilitálja. Itteni és a szintén '56 őszi balatonfüredi pedagóguskonferencián tartott felszólalásaiban meghirdeti a „szocialista felvilágosodás” programját, példás küzdelmet indítva nemcsak saját irányvonala, hanem piaget-ista (Kiss Tihamér [1905–2005]) vagy Karácsony Sándor-követő (Komlósi Sándor [1920–2007]) kollégái érdekében is. Ezekben a hónapokban vált a sztálinizmussal való szakítást képviselő, Nagy Imre nevét zászlajukra tűző reformkommunisták kiemelkedő képviselőjévé.

Hivatalos helyzete egyébként továbbra is féloldalas: az év elején ugyan státusba kerül az Eötvös Loránd Tudományegyetemen, a gyermeklélektanász és Gestalt-pszichológus Karl Bühler (1879–1963) tanítványa, a nagy tudású akadémiai pszichológus, Kardos Lajos (1899–1985) által vezetett pszichológiai tanszékén, de órákat nem tarthat. Mérei egyidejűleg, 1958-ig kiemelt tudósként az MTA Lélektani Intézete, majd egy rövid ideig – valószínűleg már eltávolítását előkészítendő – a Biokémiai Intézet munkatársa.

A forradalom idején, október 25-e és november 4-e között az ELTE BTK Egyetemi Forradalmi Diákbizottságának tanár vezetője. A második szovjet intervenció után részt vesz a szellemi ellenállásban: tervezetek készítésében, a valódi folyamatokról való tájékoztatásban, a letartóztatottak családtagjainak támogatásában. Végül, hosszas megfigyelés és mérlegelés után, 1958 októberében tartóztatják le és '59 áprilisában a Mérei Ferenc és társai elleni per elsőrendű vádlottjaként a Legfelsőbb Bíróság népbírósi tanácsa ítéli, a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vezetéséért, tíz év börtönbüntetésre. A cél alighanem a példastatuálás, a még mindig renitens értelmiségi elit drasztikus figyelmeztetése volt.

Szabadságvesztését Budapesten, Vácott töltötte. A váci, 1960. áprilisi éhségstrájkban való részvételéért Sátoraljaújhelyre szállítják, ahol agyérgörcsöt kap. A halálának nemzetközi következményeitől tartó hatóságok visszaviszik Vácra, de kezelést alig kap, csak lassan gyógyul. Öngyógyításként kezdi írni – ácsirónból gyártott titkos ceruzacsonkkal, rabtársai gyűjtötte WC-papírra – négykötetes *Lélektani Naplót*, melyeket részletekben csempésznek ki a börtön falai közül.

1960 novemberében ismét a Gyűjtőbe szállítják: innen szabadul az 1963. márciusi 'nagy amnesztiával'. Az államvédelem továbbra is, egészen a halála előtti napokig megfigyelés alatt tartja.

1964–1986

Mérei Ferenc 1964-től 1976-os nyugdíjaztatásáig az Országos Ideg- és Elmegyógyászati Intézet (az OPNI, azaz 'a Lipót') vezető pszichológusa, az általa alapított Pszichodiagnosztikai, majd Klinikai Pszichológiai Laboratórium vezetője. Széles körű szakmai tevékenységet folytat, a szemináriumszerű 'Mérei-szerdákon' – a Lélektani Intézet szombatjainak folytatásán – és azokon kívül is. A laboratórium a magyar pszichológusképzés egyik (nem hivatalos) centrumává lesz. Az általa alapított, szerkesztett és részben írt *Vademecum* sorozat ötven füzete (1965–'70) a hazai képzés alapmunkáinak számító korpusza. 1976-ban irányításával zajlik le a pszichológusi szakmai előírások kodifikációja is.

Mérei neve a magyar pszichológusok összegyűjtött önéletrajzainak hivatkozási statisztikájában a második helyen szerepel, közvetlenül az évtizedekig tanszékvezető (1945–'70, 1971) Kardos Lajos után. Megszülettek a régi munkatársával, V. Binét Ágnessel közösen írott klasszikusai, a számtalan kiadást megért *Gyermeklélektan* (1970) és a fogalommá lett *Ablak–Zsiráf* (1971). Más jelentős munkái is kiadásra kerülhettek, pl. szociometriai alapműve, a *Közösségek rejtett hálózata* (1971), melynek egyes vizsgálatait még a háború utáni éveknek, a Fővárosi Lélektani Intézetnek köszönhetőek. De e szociometriai kutatásnak ekkor is megvolt a maga aktuális intenciója: annak egyszerre közösségi és (a hatalom szemszögéből) destruktív igénye, hogy a csoportszerveződés és vezetőválasztás alapjának nem a hivatali döntéseknek, hanem a hozzáértésnek és hatékonyságnak kell lennie (Pléh Csaba [1945–]), esetleg egy újbalos utópia felvázolása (Lányi Gusztáv [1951–]). Mindkét esetben egyértelműen ellenzéki, alternatív világ-, ember- és közösségkép.

1976-os nyugállományba kényszerítése után Mérei többek között a magyar pszichodráma mozgalom egyik vezetőjeként a Pszichodráma Műhely Csoportban és más, tanítványi csoportokban műhelymunkát végez. Lakásán informális magánegyetemet teremt, közben a Magyar Pszichológiai Társaság pszichodramatikus tudományos munkacsoportjának is vezetője. Részt vesz az MTA Irodalomtudományi Intézete szociálpszichológiai értékorientációs novellaelemzési vizsgálataiban is, régi kollégája és barátja, az irodalomtörténész Szabolcsi Miklós (1921–2000) meghívására az ELTE Bölcsészkarán irodalompszichológiai speciálkollégiumot tart.

Ebből az időből származik a fővárosi nevelésüggyel való ismételt intézményes kapcsolatfelvétele is. A fővárosi nevelési tanácsadók munkatársainak tartott önismereti csütörtöki csoport, valamint az FPI kiadványai: a Mérei írta *Szociálpszichológiai vizsgálatok az iskolában* (1974) és az általa társszerkesztett *Iskolai osztályok szociálpszichológiai elemzése* (1976) c. kötetek feltétlen kiemelését érdemelnek.

Ötvenhatos és fiatal ellenzéki barátaival – a hatóságok ismételt figyelmeztetései ellenére – soha nem szakít, de baloldali meggyőződéséről sem hajlandó lemondani. A csehszlovákiai ellenzék üldözése ellen tiltakozó Charta '77 aláírása csak egyike renitenskedéseinek. A betegség meg-megújuló rohamai után 1982-ben egy újabb agyérgörcs már-mára sír szélére taszítja, de legendás életerejével még ezt is túléli; megtanul újra mozogni, beszélni, nyelni. Mikor hosszas, majd kétévi betegség után 1986 elején végül elhunyt, csak a pálya ért véget – a szakmai és emberi út nyitva maradt – per aspera ad astra. Vagy ahogy ő fogalmazott:

egyszer „késő este húsz fiatal férfi és lány ült össze különféle értelmiségi szakmákból, s konzultáció címen azt kérték az ősz lovagtól, mondja meg ott, rögtön, félreérthetetlenül, eligazító erővel: *hogyan kell élni*. A Lovag (...) nem tért ki az örömök részleteire, hiszen a Kövendő már nyújtotta feléje kezét. De kimondta a fontosat: intenzíven kell élni.”

Irodalomjegyzék: 1945-50 közötti írások

Szemelvényes irodalomjegyzék:

1. Elsődleges irodalom:

1.1. M. F. műveiből:

1.1.1. 1945–'50 közötti írásaiból:

Mérei Ferenc: A gyermek világnézete. Gyermeklélektani tanulmány. [Budapest] : Anonymus, 1945. 117 p. (Anonymus könyvtár ; 5.)

Mérei Ferenc: „Á-bé-ab: vaskalap!...” Levél a Magyar Köztársaság vallás- és közoktatásügyi miniszteréhez a magyar műveltség ügyében. In: Köztársaság. 1. évfolyam, 1. szám (1946. június 13.). 11–12. p.

Mérei Ferenc: A pályaválasztás gyakorlati kérdései. In: Társadalmi nevelésünk kérdései. Szerk. Béki Ernő, Kiss Árpád, Takács István. Bp. : Székesfővárosi Irodalmi Intézet, 1946. 261–265. p.

Mérei Ferenc: Társadalomlélektan; ill. Munkalélektan. In: Hermann Imre [et al.]: A mai lélektan. Bp. : „Budapest” Irodalmi, Művészeti és Tudományos Intézet, 1946. 9–17. p.

Gleiman Anna, Mérei Ferenc: Az ember élete a 7. osztály számára. Budapest : VKM, 1947. 151 p. [általános iskolai tankönyv]

Mérei Ferenc: Az ember élete mint tantárgy. In: Nevelőmunka az általános iskolában. Szerk. Baranyai Erzsébet [et al.]. Bp. : VKM, 1947. 121–126. p.(A Köznevelés könyvtára ; 1.)

Mérei Ferenc: A fogalmi gondolkodás kialakulása. In: Baranyai Erzsébet [et al.]: Tanítás és értelmi fejlődés. Bp. : VKM, 1947. 24–34. p.

Mérei Ferenc: A minőségi elv és az általános iskola. In: Embernevelés. 3. évf., 1. sz. (1947. január). 19–24. p.

Mérei Ferenc: A szociogram módszer. 1. füzet. Egyszerűsített eljárás az általános iskolában. Bp. : Székesfővárosi Lélektani Intézet, 1947. (Módszertani közlemények ; 1.)

Mérei Ferenc: A társadalmi képzetek kialakulása. In: Baranyai Erzsébet [et al.]: Tanítás és értelmi fejlődés. Bp. : VKM, 1947. 91–95. p.

Havas Ernő, Gleiman Anna, Mérei Ferenc: Az ember élete a 8. osztály számára. Bp. : VKM, 1948. 154 p. [általános iskolai tankönyv]

Mérei Ferenc: Csoportosulás és társas szerkezet az általános iskolában. In: A Köznevelés évkönyve. Bp. : VKM, 1948. 114–134. p. (A Köznevelés könyvtára). [Különnyomatban is: Bp. : Egyetemi Nyomda, 1948. 23 p.] [= *Mérei 1948a*]

Mérei Ferenc: Az együttes élmény. Társadalomlélektani kísérlet gyermekeken. Bp. : Officina, 1948. 64 p.

Mérei Ferenc: A falakon belül. A neveléstudomány feladata. Bp. : Egyetemi Ny., 1948. 15. p. [Klny.: Köznevelés. 4. évf., 22. sz. (1948. november 15.). 549–552. p.] [= *Mérei 1948b*]

Mérei Ferenc: Gyermektanulmány. Bp. : Egyetemi Ny., 1948. 194 p. (Új nevelés könyvtára ; 3.) [= *Mérei 1948c*]

Mérei Ferenc: A társas magatartás megfigyelésének módszere. Kategóriatáblázat és jelrendszer. Bp. : Székesfővárosi Lélektani Intézet, 1948. (Módszertani közlemények ; 6.)

Mérei Ferenc: Az általános iskolai tanterv kritikája. A felső tagozat óraterve. In: ONI Értesítő. 1. évf., 2. sz. (1949). 20–33. p.

Mérei Ferenc: A burzsoá objektivizmus a gyermeklélektanban. In: Magyar Pedagógia. 57–58. évf., 12. sz. (1949. december). 68–78. p.

Mérei Ferenc: Makarenko, a szocialista építés nevelője. A fővárosi 7. ügyosztály Makarenko-ankétján elhangzott felszólalás. In: Embernevelés. 5. évf., 4. sz. (1949. április). 185–192. p.

Mérei Ferenc: Utópia és valóság a magyar nevelésben. Az MDP Kultúrpolitikai Akadémiáján 1949. február 18-án tartott előadás. Bp. : Szikra, 1949. 35 p. (MDP Kultúrpolitikai Akadémiája. Köznevelési előadások ; 3.)

Mérei Ferenc: A módszeresen felépített tanterv a jó oktatói munka elengedhetetlen feltétele. In: ONI Értesítő, 2. évf., 6. sz. (1950). 1–2. p.

1945-48 közötti munkák

1.1.2. Későbbi, az 1945–'48-as korszakhoz vagy intézetünkhöz kapcsolódó munkáiból:

A Petőfi Kör vitái. 6. [köt.] Pedagógusvita. 1956. szeptember 28. Szerk. Hegedűs B. András, Rainer M. János. Bp. : Múzsák, 1956-os Intézet, 1992. 176 p. [22–24. p.: a beteg M. F. hozzászólása; felolvasta Pataki Ferenc (1928–)] [= *Hegedűs B., Rainer (szerk.)*]

Mérei Ferenc: Nagy László élete és munkássága. In: Tanulmányok a neveléstudomány köréből 1966. Szerk. Kiss Árpád [et al.]. Bp. : Akadémiai K., 1967. 373–421. p. [M. F. szellemi és intézetünkbeli hivatali elődjéről, a nagy magyar reformpedagógusról (1857–1931)]

Mérei Ferenc: A pár és a csoport. Csoportdinamikai kísérlet gyermekeken. In: Pszichológiai tanulmányok 10. [köt.]. Főszerk. Gegesi Kiss Pál. Bp. : Akadémiai K., 1967. 153–158. p. [az 1945–'48-as kísérletek felhasználásával]

Mérei Ferenc: Közösségek rejtett hálózata. A szociometriai értelmezés. Bp. : Közgazdasági és Jogi K., 1971. 402 p. [az 1945–'48-as kísérletek felhasználásával] [= Mérei 1971]

Mérei Ferenc: Szociálpszichológiai vizsgálatok az iskolában. [Bp.] : Fővárosi Pedagógiai Intézet, 1974. 205 p. [Mérei 1971 alkalmazása és továbbgondolása]

Mérei Ferenc: A NÉKOSZ pedagógiája. In: Valóság. 18. évf., 10. sz. (1975). 107–111. p.

Mérei Ferenc: Iskolai osztályok szociálpszichológiai elemzése. Adatok a közösségi szerveződés folyamatához. In: Iskolai osztályok szociálpszichológiai elemzése. A bevezető tanulmányt írta Mérei Ferenc ; szerk. Mérei Ferenc és Várhegyi György. Argay Gyuláné [et al.] szociálpszichológiai vizsgálatai. [Bp.] : Fővárosi Pedagógiai Intézet, 1976. 5–47. p. [= Mérei–Várhegyi]

Mérei Ferenc: A fejlődéslélektan Nagy László gondolatvilágában. In: Magyar Pszichológiai Szemle. 39. kötet (Új sorozat, 23. kt.), 6. sz. (1982). 593–613. p.

Mérei Ferenc: Nagy László lélektani felfogása. In: Pedagógiai Szemle. 32. évf., 5. sz. (1982. május). 428–437. p.

Mérei Ferenc: Demokrácia az iskolában. In: Nevelélmélet és iskolakutatás. 4. évf., 3. sz. (1985). 7–90. p. [1948-ban íródott, eddig kiadhatatlan munka]

Mérei Ferenc: Társ és csoport. Tanulmányok a genetikus szociálpszichológia köréből. S. a. r. Gerő Zsuzsa és Fischer Eszter. Bp. : Akadémiai K., 1989. 369 p. [az 1945 –'48-as írások egy részének újraközlése]

Nagy László bibliográfia. Mérei Ferenc bibliográfiája alapján készítette Ballér Endre és Léces Károly. Bp. : OPKM, 1982. 71 p. (Neveléstörténeti bibliográfiák)

További források

1.2. További források:

Belügyi feljegyzés és MSZMP-döntés Mérei Ferencről (1958). A (Történeti) Hivatal áldozatai – 1998/35. Kiad. Kőszeg Ferenc; bev. Litván György. In: Élet és Irodalom. 42. évf., 35. sz. (1998. augusztus 28.). 7. p.

Egy meg nem jelent folyóirat – A Jövő Embere. In: Thalassa. 6. évf., 1–2. szám (1995). 223–277. p. [a tervek szerint M. F. és Bárczi Gusztáv (1890–1964) által szerkesztendő lap legelső, betiltott számának szövege; benne pl. M. F.: Az iskolai érettség problémái (243–248. p.)]

Hazai és külföldi pszichológusok önmagukról és mások róluk. Pszichológiai szöveggyűjtemény. Szerk. Szabó Pál Tivadar. Bp. : Nemzeti Tankvk., 1999. 286 p. [passim: M. F.-től, M. F.-ről]

Horányi Annabella, Kósáné Ormai Vera: Beszélgetés Gáti Ferencsel. In: Budapesti Nevelő. 31. évf., 4. sz. (1995). 3–15. p. [3–4. p.: M. F. mint György Júlia munkatársa, az 1940-es évek elején]

Lázár György: A magyar pedológia visszavonulási taktikája. In: Lázár György: A magyar neveléstudomány feladatai a szocialista építésben. Bp. : Szikra, 1950. 5–60. p. [eredetileg, röviden: Társadalmi Szemle. 5. évf., 3–4. sz. (1950. március–április). 250–256. p.] [fellépése az 1949–'50-es pedológiai vitában M. F. ellen]

[Lázár György 1956-os beszámolója a pedológiai vita háttéréről]. In: *Hegedűs B., Rainer (sz.)*, 67–68. p.

A magyar pedagógia a kibontakozás útján. A Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Főbizottságának 1956. június 30-i vitaülése. (A gyorsírást jegyzőkönyv alapján készült kivonat.). In: *Pedagógiai Szemle*. 6. évf., 4. sz. (1956. október). 289–316. p. [pl. M. F. (297. p.) és Lázár György (298–300. p.) hozzászólása]

Mérei Ferenc: A dogmatizmus perében. In: *Köznevelés*. 12. évf., 20. sz. (1956. október 15.). 455–456. p. [M. F. levele a Petőfi Kör pedagógusvitájának résztvevőjéhez]

Önarckép háttérrel. Magyar pszichológusok önéletrajzi írásai. Szerk. Bodor Péter, Pléh Csaba, Lányi Gusztáv. [Bp.] : Pólya, 1998. 318 p. [passim: M. F.-ről pro és (néha) contra]

Nagy László nyomában. Illés Lajos beszélgetése Köte Sándorral (1925–2003), Mérei Ferencsel, Balázs Mihállyal (1930–), Kaján Lászlóval (1927–) és Sarody [!helyesen: Sarodi] Gyulával. In: *Pedagógiai Szemle*. 32. évf., 5. sz. (1982. május). 468–478. p. [Nagy László örökségéről, M. F. és a Fővárosi Lélektani Intézet kapcsolatáról]

Szabolcsi Miklós: Nemcsak a napi munkában nélkülözhetetlen az együttműködés. In: *Budapesti Nevelő*. 28. évf., 1. sz. (1992). 55–56. p. [emlékezés M. F.-cel való találkozásaira 1941 és '81 között]

Átfogó munkák, Mérei Ferenc és intézetünk

2. A másodlagos irodalomból:

2.1. Átfogó munkák:

Alekszandr Etkind: A lehetetlen Erósza. A pszichoanalízis története Oroszországban. Ford. Bratka László [et al.]. Bp. : Európa, 1999. 658 p. [passim: a pedológia körüli szovjet viták]

Hajnal Pál: Freud, Ferenczi és a magyarországi pszichoanalízis. A budapesti mélylélektani iskola története 1908–1993. 2. átdolg. és bőv. magyar nyelvű kiad. [Bp.] : Bethlen Gábor K., 1994. 627 p. [passim: M. F. a freudizmushoz való ambivalens viszonya]

Hunyady György: Történeti bevezetés a szociálpszichológiába. A meghonosítás lépései. Bp. ELTE Eötvös K., 1998. 404 p. [passim: M. F.]

Pléh Csaba: A lélektan története. Bp. : Osiris, 2000. 618 p. (Osiris tankönyvek) [pl. 461–464. p.: „A Piaget-hagyomány és a magyar pedológia: M. F.”]

2.2. Átfogó munkák M. F.-ről:

Erős Ferenc: Élmény és hálózat – Mérei Ferenc a magyar szociálpszichológia történetében. In: Erős Ferenc: Trauma és történelem. Szociálpszichológiai és pszichoanalitikus tanulmányok. Bp. : József Műhely, 2007. 50–83. p. [*Borgos et al.*, 127–159. p. változata]

Fehérvé Kovács Zsuzsanna: Elhunyt Mérei Vera. In: Fejlesztő Pedagógia. 18. évf., 6. sz. (2007). 27–29. p. [nekrológ, bibliográfiával kiegészítve]

Lányi Gusztáv [et al.]: Tiszteletkör. Mérei Ferenc: Közösségek rejtett hálózata. [...] In: BUKSZ. Budapesti Könyvszemle. 11. évf., 1. sz. (1999. tavasz). 52–75. p.

Mérei Ferenc (1909–1986). Emlékkönyv Mérei Ferenc születésének 80. évfordulója alkalmából. Szerk. Bagdy Emőke, Forgács Péter, Papp Mária. Bp. : MPT Animula Egyesület, 1989. 173 p. [= *Bagdy et al.*]

Mérei élet-mű. Tanulmányok. Szerk. Borgos Anna, Erős Ferenc, Litván György. Bp. : Új Mandátum, 2006. 307 p. [= *Borgos et al.*]

2.3. M. F. és intézetünk:

2.3.1. Emlékezések:

Büchler Júlia: Emlékezés Mérei Ferencre. In: Budapesti Nevelő. 43. évf., 1–2. sz. (2007). 112–115. p. [az 1970-es évekről]

G. Donáth Blanka: Együttműködés – együttes élmény. In: Budapesti Nevelő. 28. évf., 1. sz. (1992). 49–51. p. [1945–'48-ről]

Hoffmann Gertrud: A Mária Terézia téri iskola. Emlékezés Mérei Ferencre születésének nyolcvanadik évfordulója alkalmából. In: Budapesti Nevelő. 26. évf., 1–2. sz. (1990). 3–6. p. [újra: *Bagdy et al.*, 77–80. p.][1945–'48-ről]

Pataki Ferenc: Egy évszázad küszöbén. In: Budapesti Nevelő. 38. évf., 2. sz. (2002). 5–9. p. [5–6. p.: 1945–'48-ről]

2.3.2. Elemzések:

Herskovits Mária, Horányi Annabella: Mérei Ferenc. In: Emlékkönyv 1912–2002. 90 éves a Fővárosi Pedagógiai Intézet. Szerk. Balogh László. Budapest : FPI, 2002. 39–42. p.[1945–'48-ről]

Horányi Györgyné: „Pszichológusok az iskoláért” ünnepi ülése a Fővárosi Pedagógiai Intézetben. In: Budapesti Nevelő. 28. évf., 1. sz. (1992). 44–46. p. [45–46. p.: M. F.-ről]

Horányi Györgyné: A Mérei Ferenc emlékkiállítás megnyitója. – Fővárosi Pedagógiai Intézet, 2007. január 31. – In: Budapesti Nevelő. 43. évf., 1–2. sz. (2007). 105–111. p. [emlékezés is]

Dr. Kiss György: A Fővárosi Pedagógiai Szeminárium lélektani laboratóriumának története (1912–1949). In: Budapesti Nevelő. 20. évf., 3. sz. (1984). 59–70. p. [68. p.: 1945–'48-ről]

2.3.3. Alkalmazások:

Fonyó Ilona: Iskolai osztályok szociálpszichológiai elemzése. In: Kultúra és közösség. 3. évf., 1. sz. (1976) 16–18. p. [recenzió *Mérei-Várhelyiről*]

Hoffmann Gertrud: A gyermek nem kis felnőtt! In: Budapesti Nevelő. 28. évf., 1. sz. (1992). 51–54. p. [emlékezés is 1945–'48-ra]

Nemes Livia: A gyermekpszichológia alkalmazhatósága az iskolai nevelésben. In: Budapesti Nevelő. 28. évf., 1. sz. (1992). 46–49. p. [emlékezés is 1945–'48-ra]

Orbán Ilona és Vladár Ervin: Úttörőközösségek társaslélektani vizsgálata. In: Budapesti Nevelő. 4. évf., 4. sz. (1968). 25–48. p. [41. p.: szociometria, többek közt, *Mérei 1948a* és *Mérei 1948c* alapján]

Rokfalusy Lászlóné: Káderpolitika az iskolában. In: Budapesti Nevelő. 13. évf., 2. sz. (1977). 34–42. p. [42. p.: *Mérei-Várhegyi* felhasználása]

Dr. Sárny Júlia: Vidékről jött nevelőotthoni tanulócsoporthoz strukturálódási folyamata nevelési tanácsadói koncepcióval. A Fővárosi Tanács Oktatási Főosztálya és a Magyar Pszichológiai Tudományos Társaság közös rendezésében 1971. október 7–8-án megtartott ankét egyik referátuma. In: Budapesti Nevelő. 8. évf., 1. sz. (1972). 51–60. p. [57–59. p.: vizsgálat „*Mérei-féle teljes szociogrammal*”]

Schödl Livia, Vladár Ervin: Szakközépiskolai tanulók pszichológiai vizsgálatáról. In: Budapesti Nevelő. 10. évf., 2. sz. (1974). 29–39. p. [37. p., lábjegyzet: M. F. szociálpszichológus Szondi-teszt-értelmezésének követése]

Mérei Ferenc 1945-50-ben, Mérei és 1956, Mérei Ferenc nyomában, Bibliográfiák

2.4. M. F. 1945–'50-ben:

Áment Erzsébet: A politika „szorításában”. Az Új Iskola utolsó tanévének krónikája az 1948–49-es évkönyv és a korabeli pedagógiai sajtó azonos időszakának tükrében. In: Pedagógia és politika a XX. század második felében Magyarországon. Szerk. Szabolcs Éva. Bp. : Eötvös József K., 2006. [= *Szabolcs (sz.)*] 29–58. p. [50–53. p.: *Mérei 1948b* mint a Domokos Lászlóné Löllbach Emma (1885–1966) reformpedagógiai Új Iskolája elleni támadás]

Donáth Péter: SzakEMBER a minisztériumi ügyosztályon. Rozsondai Zoltán a magyarországi tanítóképzés értékeinek megőrzéséért, megújításáért (1945–1960). In: KÖZszolgálat – pedagógushivatás. Rozsondai Zoltán a magyar tanítóképzésért és megújításáért. Vál., összeáll. Donáth Péter [et al.]; a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Donáth Péter. Bp. : Trezor, 2004. 13–167. p. [M. F. és a magyar pedagógusképzés átszervezése az 1940-es évek végén]

Golnhofer Erzsébet: Hazai pedagógiai nézetek 1945–1949. Pécs : Iskolakultúra. 2004. 148 p. (Iskolakultúra könyvek ; 23.) [passim: M. F.-ről]

Dr. Horváth József: A Mérei-vita. Ötven éve történt. In: Élet és Tudomány. 55. évf., 49. sz. (2000. december 8.). 1542–1544. p.

Huszár Tibor: A hatalom rejtett dimenziói. Magyar Tudományos Tanács 1948–1949. Bp. : Akadémiai K., 1995. 378 p. [M. F. mint tudománypolitikus]

Kéri Piroska: Sugárkoszorú. Sós Júlia és köre. Dokumentumok, emlékezések, levelek. [Bp.] : Pufi Pressz, 2003. 414 p. (Abakusz könyvek) [passim: Lázár György a pedológiai vitában]

Knausz Imre: Az oktatás történetéről 1945–1954. In: Knausz Imre: Történelem és oktatás. Tanulmányok az oktatás történetéről és a történelem oktatásáról. [Bp.] : FPI, 1998. 11–160. p. [passim: M. F. és az iskolák államosítása, az ONI, a pedológiai vita stb.]

Kónya Sándor: A Magyar Tudományos Tanács (1948–1949). Bp. : MTA, 1998. 196 p. (A MTA közleményei. Új sorozat ; 35. (110.)) [M. F. mint tudománypolitikus]

Koós Ferenc: Adalékok az Országos Köznevelési Tanács és az Országos Neveléstudományi Intézet történetéhez. In: Pedagógiai Szemle. 35. évf., 4. sz. (1985. április). 348–358. p. [M. F. működéséről is]

Lányi Gusztáv: Politikai én versus tudományos ész: Bibó István és Mérei Ferenc nem létező politikai pszichológiájáról. In: Lányi Gusztáv: Lélek(tan) és politika. Bevezetés a politikai pszichológiába. Bp. : Józsefvárosi Műhely, 2001. 57–61. p. (Józsefvárosi tankönyvek)

Mikonya György: Pedagógiai életképek az 1945 utáni magyar nevelés történetéből. In: *Szabolcs* (sz.) 59–113. p. [mentalitástörténeti háttér]

Sáska Géza: Alkalmazott lélektan és reformpedagógia 1945 után. Értelmezési kísérlet. I–II. rész. In: Beszélő. 3. folyam, 13. évf., 1. sz. (2008. január). 39–49. p.; ill. 3. f., 13. évf., 2. sz. (2008. február). 28–38. p. [az oktatáspolitikus és reformpedagógus M. F.]

2.5. M. F. és 1956 (előzmények, következmények):

Bajomi Iván: Az Országos Köznevelési Tanács visszaállítását szorgalmazó '56-os javaslat. In: *Educatio* 15. évf., 3. sz. (2006. ősz). 492–510. p. [M. F. 1948-as és '56-os álláspontjainak különbsége]

Balatonfüredi Pedagógus Konferencia. 1956. október 1–6. Rövidített jegyzőkönyv. Szerk. Szarka József, Zibolen Endre, Faragó László. Bp. : Pedagógiai Tudományos Intézet, 1957. [sokszorosított gépirat] [24–43., 207–234., 336–337. p.: M. F. hozzászólásai]

Congdon, Lee: Bűn és büntetlenség. Az ismeretlen Lakatos Imre. Ford. Vándor Anna. In: *Replika*. 29. sz. (1998. március). 7–23. p. [a híres matematika- és tudományfilozófus (1922–1974) mint M. F. barátja és besúgója]

Géczi János: Az 1956-os Balatonfüredi Pedagógus-konferencia elő- és utóélete a pedagógiai sajtóban. In: *Magyar Pedagógia*. 105. évf., 3. sz. (2005). 241–261. p. [M. F. szerepe és megnyilatkozásai]

Long, Jancis: Lakatos Imre Magyarországon. Ford. Demeter Tamás. In: *Magyar Filozófiai Szemle*. 43. évf., 1–3. sz. (1999). 251–308. p. [a híres matematika- és tudományfilozófus (1922–1974) mint M. F. barátja és besúgója]

Szabolcs Éva: „Politikánk... valóban népünk nevelőihez fog szólni”. Az 1956-os balatonfüredi pedagógus-konferencia. In: *Educatio* 15. évf., 3. sz. (2006. ősz). 609–622. p. [a reformkommunista M. F. szerepe]

Virág Teréz: Mérei Ferenc lélektani naplójának elemzése. A gondolkodási folyamatok és a manifeszt álomszöveg értelmezése. In: Virág Teréz: „Mély kútba tekinték...”. Válogatott tanulmányok. Szerk. Bárdos Katalin és Kardos Péter. [Bp.] : Animula, 2001. 130–152. p. [a nagyrészt a börtönben íródott szövegről]

2.6. M. F. nyomában (szemelvényképpen):

Békés Vera: „Nyájszellem” vagy „együttes élmény”? Társaslélektani fogalmak a paradigma által vezérelt tudományos közösségek dinamikájának leírásában. In: *Magyar Filozófiai Szemle*. 44. évf., 4–6. sz. (2000). 252–271. p. [M. F. egyik alapkategóriájának felhasználása]

Veres András: Mérei Ferenc művészlélektani munkássága. In: *Borgos et al.*, 211–241. p.

3. Bibliográfiák (további irodalommal):

Mérei Ferenc tudományos munkái. Összeáll. Mérei Ferenc ; a kiegészítést összeáll. Mérei Vera, Erdélyi Ildikó. In: *Pszichológia*. 7. évf., 1. sz. (1987) 19–24. p. [kny.-ként is]

Bibliográfia. In: *Bagdy et al.*, 161–173. p.

Mérei Ferenc írásai és a róla szóló irodalom. Összeáll. Borgos Anna. In: *Borgos et al.*, 293–307. p.

(Összeállította: Tóth-Barbalics István, 2008)

---

[1] A jelöletlen idézetek Mérei Ferentől származnak

[2] Harmadikuk, Zsuzsa később született.